

Lensafløsningen og lovgivningen

Af professor, dr.jur. et phil. Ditlev Tamm, Københavns Universitet

Ordet "lensafløsning" var sin tids helt neutrale betegnelse for en lovreform, der gennemførtes i årene efter 1919, og som rettede sig mod en lille – men for de flestes vedkommende ret velhavende – gruppe af jordbesiddere. I sin kerne handlede det egentlig blot om at indføre almindelige arveregler for en række godser, som indtil da ifølge nogle særregler indført under Enevælden udelt tilfaldt en enkelt person som besidder, indtil godset gik videre til den næste i rækken. Med ordet len, der har sin oprindelse i Middelalderens feudalsamfund, sammenfattede man de såkaldte grevskaber og baronier, men Lensafløsningen

Højesteret kom til at spille en særlig rolle i historien om Lensafløsningen i Danmark efter 1919. Lensafløsningsloven blev ikke indført uden modstand. Flere godsejere, med Christian Sehestedt Iuel (1867-1941) i spidsen, anlagde sag mod staten for brud på den fri ejendomsret. I 1921 nåede sagsanlægget mod staten til Højesteret, som dømte imod godsejerne. Loven stod ved magt, og i løbet af årene frem til 1930 gik alle majoratsjere med til en afløsning, hvilket vil sige, at gods og interior blev vurderet, og en procentdel af værdien blev indbetalt til statskassen. Højesteret. Foto: Wikimedia Commons, Christian Bickel (CC-BY-SA).

omfattede også såkaldte stamhuse og fideikommiser eller fideikommissgodser. Man talte også med en lidt mere kompliceret terminologi sammenfattende om majorater, mens man ude i Europa om det samme fænomen som regel taler om afskaffelsen af familiefideikommiser.¹

Privilegierne og deres afskaffelse

Sådanne ordninger havde man i det øvrige Europa kendt siden den sene middelalder. I Danmark var de blevet indført kort efter etableringen af Enevælden i 1660, og i det 19. og 20. århundrede var tiden kommet til at afskaffe dem igen. Idéen var den at holde en families godsmasse samlet med henblik på at fastholde en økonomisk base for, hvad man opfattede som *splendor familiae*, den glans, der hvilede over bestemte familier i kraft af deres i princippet urørlige jordbesiddelse. Den "glans" kunne hurtigt forsvinde, hvis jorden spredtes på mange arvinger gennem almindelige arveregler, hvorefter alle arvinger fik en andel. Den ordning, vi her taler om, gik altså ud på at holde godsmasser sammen ved regler, der fraveg den almindelige arvegangsordning, og den såkaldte Lensafløsning var i virkeligheden blot en tilbagevendende til

almindelige regler for en række godser, som havde været undergivet særordning.²

Sådanne særordninger, der gjorde undtagelse fra den almindelige lovgivning, kaldte man for privilegier, og lenene i form af grevskaber og baronier var netop kort efter Enevældens etablering blevet indført ved særlige privilegier i 1671. En del af disse privilegier var blevet ophævet med Grundloven af 1849, og Lensafløsningen i 1919 var egentlig blot en gennemførelse af en bestemmelse i Grundloven, som bestemte, at man ikke længere kunne give sådanne privilegier, og at de ordninger, der allerede bestod, skulle ophæves ved lov. Grundlovsbestemmelsen fra 1849 stammede fra en tid, hvor man for længst over hele Europa havde sat spørgsmålstegn ved rimeligheden og hensigtsmæssigheden af den slags privilegier, der begunstigede et enkelt familiemedlem. Der var også allerede en modgående bevægelse i gang, som førte til ophævelse af disse ordninger, og det er i en sådan europæisk sammenhæng, at vi må se den danske lensafløsning, som blev besluttet på et tidspunkt, hvor modviljen mod den slags ordning toppede, men som først relativt sent blev gennemført. Lensafløsningen i Danmark har paralleller mange andre steder i Europa, hvor man kendte tilsvarende ordninger. I de fleste lande foregik afløsningen fredeligt. I enkelte lande som for eksempel Østrig-Ungarn forlangtes en mindre afgift af lensbesidderne, men i øvrigt var tendensen den at ophæve majoratsbåndet og lade de pågældende ejendomme overgå til fri ejendom. Netop idéen om, at fast ejendom burde være fri for bånd og genstand for omsætning, var en ledestjerne i den liberale ideologi, der lå bag samfundstænkningen i det 19. århundrede. I forhold til sådanne tanker byggede

majoraterne på en forladt feudal samfundsmodel, der stod i vejen for et ejendomsmarked præget af mobilitet og i stedet prioriterede et helt særligt syn på familien, hvor enkeltpersoner uden egen indsats fik mulighed for at råde over en større formuemasse, som ikke skulle deles ved arv, og – nok så vigtigt – var friholdt for, at den pågældendes kreditorer kunne søge fyldestgørelse i denne formue, hvis besidderen pådrog sig gæld. Det var en fordel, hvis godset skulle holdes intakt som bærer af en bestemt families værdighed, men det var landøkonomisk uheldigt, at der ikke mod pant i godset kunne rejses kapital til ejendommens forbedring med videre. Og igen – på den anden side – majoraterne var som regel store godser, der nød fordele af stordrift, men til gengæld krævede hjælp i form af daglejere eller karle, som ikke havde egen jord. Der indgik således en lang række hensyn for og imod i debatten om Lensafløsningen.

Udelt overgang af formuen fra en generation til den næste og udelukkelse af kreditorer var de grundlæggende mekanismer, der sikrede bevaringen af formuen. Det kunne endda gå under Enevælden, men

Det store dobbeltportræt af greve Jørgen Scheel (1718-1786) og hans hustru Charlotte Louise von Plessen (1720-1801) malet af Andreas Pedersen Bränniche i 1753. Jørgen Scheels far, Christen Scheel, havde i 1731 oprettet grevskabet Scheel, og parret står dermed som billede på de privilegier, adelen havde opnået gennem oprettelsen af grevskaber, stamhuse og fideikommiss. Jørgen bærer Dannebrogssordnens dragt og har diskret løftet kappen til side, så man ser en kronet forgyldt nøgle – et vidnesbyrd om, at han også bærer rang af kammerherre. Foto: Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum.

hørte naturligvis ikke hjemme i et samfund, der byggede på en vis lighed og mobilitet. En anden sag er, at man i Danmark under Enevælden ikke havde haft reel mulighed for med den bestående begrænsede ytringsfrihed at diskutere, om det var så god en idé med len eller majorater. De var bare kommet til uden diskussion om det, og 200 år efter var tiden kommet til at afskaffe dem igen, sådan som man gjorde andre steder. Når denne i sig selv ret ubetydelige reform, som de fleste på det tidspunkt anså som nødvendig, kunne blive til den "lensafløsning", som endnu i dag kan sætte sindene i bevægelse, skyldes det først og fremmest måden, det blev gjort på, som var anderledes end de fleste andre steder, hvor majoratsbåndet som regel som led i mere eller mindre komplicerede procedurer blot blev afskaffet, uden at staten beregnede sig noget i den anledning. Debatten i Danmark handlede om penge og jord og ikke om det principielle. Der var – som sagt – ikke uenighed om, at tiden var kommet til en reform, og den ønskedes, da tiden kom, også af de fleste lensbesiddere, der godt kunne se fordele ved fri ejendom frem for majoratsbånd. Det handlede altså ikke om, man skulle igennem Lensafløsningen, men hvordan.

Kært barn har mange navne: len, stamhuse, fideikommisser og majorater

De tekniske betegnelser, som er knyttet til Lensafløsningen, viser alle hen til den fælleseuropæiske baggrund. Ordet len stammer fra Middelalderen og refererer til en samfundsmode, som var ukendt i Danmark, hvor en vasal af en lensherre fik et len, *feudum*, overdraget mod at yde sin herre forskellige tjenester. En sådan ordning var imidlertid forbilledet for de privilegier, som den højt begavede og vidt belastede

Peder Schumacher (1635-1699) som indbegrebet af en fyrstetjener, der under Christian den 5. opnåede landets højeste embeder, med megen elegance og stor sproglig ekvilibrisme udformede i 1671. Med disse privilegier skabtes en sådan særlig lensadel knyttet ved stærke bånd til den enevældige konge, af hvem jordegods symbolsk var modtaget som len med en række rettigheder. Alt efter godsets størrelse kunne lensbesidderen få titel af greve eller friherre (senere normalt kaldet baron).³ Idéen var altså at styrke kongemagten ved etableringen af en loyal titeladel, men i modsætning til Middelalderens lensmænd havde greverne og baronerne som regel selv købt og betalt de godser, som de "tog i len", og de var ikke suveræne inden for deres ejendom, men de udøvede deres magt på linje med de lokale amtmænd udnævnt af kongen og dermed med beføjelser som ret til at udpege dommere og præster foruden at pryde sig med greve- og friherrekroner, som skabte glans om den nye adel. Nok så vigtigt var, at sådanne godser havde deres egen fastlagte såkaldte successionsordning, som man kaldte reglerne om den rækkefølge, hvori besidderen kunne afløse hinanden. Den fremgik af oprettelsesdokumentet, der bestemte, hvem der ved en besidders død skulle træde i dennes sted.

Dette såkaldte erektionspatent ville herom typisk bestemme, at godset skulle gå videre til den ældste søn og kun, hvor ingen sønner var, til en datter. Man talte om agnatisk-kognatisk succession, men undertiden kunne successionen være rent agnatisk, således at kun mænd i familien kom i betragtning, mens der kun i et enkelt tilfælde var fortrin for kvinder.⁴ Nogle majorater havde som sagt rent mandlig arvefølge, men de fleste havde en blandet ordning, således

Erektionspatent, Gammel Estrup. Dokumentet viser grundlæggelsen af stamhuset Gammel Estrup i 1697. På dette tidspunkt var herregården formelt set ejet af en kun toårig greve, Christen Scheel (1695-1731). Hans far var død i 1695, og den unge enke og mor, Benedikte Brockdorff (1678-1739), som nu reelt ledede herregården, ophøjede i 1697 herregården til stamhus. På denne måde beskyttede hun både herregård og formue mod at blive delt mellem flere arvinger, hvis hendes få år gamle søn skulle dø. Foto: Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum.

at kvinder kunne træde til, når der ikke var mænd. Og omvendt kunne det også ske, at det var kvinder, som af deres godser oprettede majorater. Eksempler

er stamhuset *Birkelse*, der oprettedes af hofjægermesterinde F.E. Skeel i 1696, og *Egeskov*, der i 1811 oprettedes af enkegrevinde Ahlefeldt-Laurvig Bille.

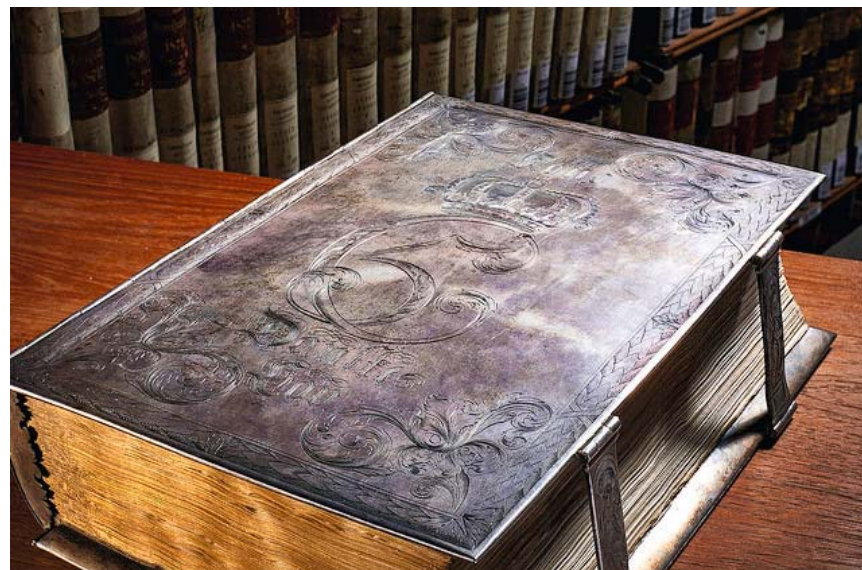
I 1683 indførtes ved Christian den 5.s Danske Lov 5-2-65 de såkaldte *stamhuse*, der på samme måde som lenene gik udelt fra generation til generation og ikke var undergivet kreditorfølgning, men som ikke var led-saget af titler, ud over titlen af stamhusbesidder, eller særlige rettigheder i øvrigt. Det kunne ske, at len eller stamhuse med kongens tilladelse blev ophævet, og de penge, som kom ind ved en sådan lejlighed, kunne undergives tilsvarende regler. Man talte da om et *fideikommis* eller et *forloids*. Ordet fideikommis stammede fra romerretten og betyder egentlig, at noget betros nogen (*fides*) med henblik på at blive givet videre til en anden. I dag benyttes ordet om ordninger, der tillægger flere ufødte personer efter hinanden rettigheder. Til Lensafsløsningsens termer hører også det fra spansk optagne ord *majorater*, egentlig *mayorazgo*, der henviser til den ordning, at det typisk vil være den ældste søn, der overtager det gods, der er tale om. Spanien var et kerneland for den slags ordninger, som var hyppige i Middelalderen i forbindelse med fordelingen af jord efter generobringen af Spanien fra araberne. Alle disse termer og mange andre, der knyttede sig til det moderne lensvæsen, beherskede Peder Schumacher til fuldkommenhed, og med stor virtuositet kunne han på dette grundlag skabe det juridiske fundament for de danske len under Enevælden.

I alt oprettedes i tiden efter 1671 og helt frem til 1840'erne 32 grevskaber, hvoraf 21 bestod i 1919, 39 baronier (hvoraf 14 bestod i 1919) samt knap 100 stamhuse, hvoraf 31 var tilbage foruden et antal fideikommisgodser. Det var således i perioder en betydelig mængde af dansk jord, som på den måde var i lensbesidderes eller stamhusbesidderes hænder. Ulemperne ved ordningen var på sin vis lige så

tydelige som fordelene for den øjeblikkelige besidder. Andre arvinger fik ofte ingenting og var henvist til selv at forsørge sig, ordningen kunne bestyrke tendenser til lediggang og arbejdsvægning hos den, der fik noget betroet, som han ikke selv havde arbejdet for, det kunne være svært at rejse kapital, og i det hele taget skabtes ulighed og en overklasse, der kunne leve i sus og dus uden selv at have skabt noget, mens andre måtte slide i det. Alle disse synspunkter blev i Europa og især i Frankrig i 1700-tallet og omkring revolutionen ført frem i en ofte skarp debat, som man slet ikke fandt et sidestykke til under den veltilfredse danske enevælde. Vi skal frem til grundlovsdebatten i 1848, førend der seriøst blev sat spørgsmålstegn ved lenene, som dog ikke blev afskaffet ved den lejlighed. Det, der skete, var, at det i en såkaldt "løfteparagraf" blev stillet i udsigt, at en ophævelse skulle ske.

Lensafsløsningen og landboreformerne

Landboreformer og den heldige gennemførelse af landboreformer siden 1770'erne er et godt eksempel på, at vigtige reformer i Danmark har kunnet gennemføres fredeligt og uden omkalfatrende revolutioner. Ejendomsforholdene på landet var et vigtigt offentligt emne siden slutningen af 1700-årene, og netop en ordning af forholdene på landet stod ved siden af det slesvigske spørgsmål i centrum for overvejelserne i den folkevalgte danske Rigsdag i 1850'erne og de følgende år. En vigtig målsætning var at få afskaffet jordleje i form af fæste og efterhånden også at skaffe egen jord til de mange jordløse landarbejdere. Ved en række love blev det gjort attraktivt for lensbesiddere at sælge jord til selveje, og dermed reduceredes omfanget af den jord, der hørte under len.

Christian den 5.s Danske Lov af 1683 gav mulighed for at oprette stamhuse. Det vil sige, at en ejendom eller formue – her var oftest tale om en herregård – ligesom såkaldte grevskaber og baronier kunne gå udelt i arv til ældste søn, frem for som tidligere at skulle deles mellem flere børn. Herregården kunne heller ikke pantsættes, når den var ophøjet til stamhus. Til stamhusene var dog ikke knyttet de samme offentligretlige amtsmandsbeføjelser som amterne og heller ingen særlig titel udover stamhusbesidder. Foto: Rigsarkivet, Tom Jersø (CC BY-SA).

Samtidig diskuterede man, som man skulle, når Grundloven krævede en ophævelse af lenene, hvordan det kunne ske, men det lykkedes ikke at finde en ordning. Ikke mindst konseilspræsident J. B. S.

Estrup (1825-1913) var utilbøjelig til at ændre på en ordning, som havde et konserverende sigte. Det blev fatalt, hvis man havde håbet på, at problemet omkring ophævelsen ville kunne løses fredeligt. Det

helt afgørende gennembrud for en ny diskussion om lensafløsning kom, da den senere radikale regeringsleder C. Th. Zahle (1866-1946) kort efter 1900 rejste spørgsmålet i Folketinget, og der kom gang i et udredningsarbejde om spørgsmålet. Venstres justitsminister Alberti (1851-1932) havde holdt sagen hen, men efter at Zahle tog sagen op i 1905, kom der gang i et udvalgsarbejde. En såkaldt lenskommission afgav betænkning i 1913,⁵ men der var så stor uenighed blandt medlemmerne, at der ikke forelå noget, som lignede en entydig løsning. Det, der skete, og som gav ophævelsen eller afløsningen af lenene i Danmark sit helt særlige præg, var, at Lensafløsningen knyttes til bestræbelserne på at skabe jord til de jordløse. En landbokommission – som slet ikke havde Lensafløsningen som sit område – afgav betænkning i 1916 og pegede her på behovet for ikke mindst store jordarealer for at realisere tanken om at skaffe de mange jordløse på landet fod under eget bord i eget – om end meget lille – hus og på de muligheder, som en

Carl Theodor Zahle (1866-1946) var i 1905 med til at danne det Radikale Venstre og blev partiets første formand. Allerede i 1905 rejste han spørgsmålet om en lensafløsning i Folketinget, men Lensafløsningen blev først en realitet i 1919 mod slutningen af Zahles tredje regeringsperiode. I mellemtiden havde hans regering stået bag den danske neutralitetspolitik under Første Verdenskrig – en politik, der delte vandene, og Zahles regering blev efter krigen upopulær på spørgsmålet om Sønderjylland, og særligt i spørgsmålet om Flensborg skulle være dansk eller tysk. I 1920 måtte Zahle gå af, da kong Christian den 10. afskedigede regeringen og derved udløste Påskekrisen. I 1930 blev han justitsminister i Staunings regering. Foto: Før og Nu. Historisk-Topografisk Tidsskrift via Wikimedia Commons, Francis Zachariae.

”ophævelse af majoratsbåndet” gav i den forbindelse. Det var husmandsbævegelsen, som siden slutningen af 1800-årene havde haft dette som sit program, og som nu med den radikale C. Th. Zahle fik en både begavet og hensynsløs talsmand på det øverste politiske niveau. Et problem var det, at de jordlodder, som man ville tilbyde husmænd, var meget små, og at tilværelsen der ville blive hård, men netop tanken om arbejdet på egen jord var det styrende. For at kunne gennemføre den var det nødvendigt med jord, og afløsningen af lenene blev nu pludselig en mulighed for at inddrage jord til husmandssteder.

I forbindelse med Lensafløsningen og ønskerne om at skaffe jord havde man også blikket rettet mod de adelige jomfruklostre *Vallo* og *Vemmetofte*. De var begge oprettet af kongelige, *Vemmetofte* i 1735 af Christian den 5.s datter Sophie Hedeveg og *Vallo* af Christian den 6.s dronning Sophie Magdalene. Juridisk var det en helt anden konstruktion end majoraterne, og disse godser blev da også som stiftelser holdt uden for Lensafløsningen.

Ingen havde, da man diskuterede sagen i anden halvdel af 1800-årene, forestillet sig, at lensafløsning skulle koste besidderen noget, men de tider havde ændret sig. Der var nu formuleret helt nye behov for jord – ”jordhunger” hed det – og også for kapital til at købe mere jord, og da vekslende kommissioners arbejde endelig efter Første Verdenskrig havde ført til et lovforslag om Lensafløsningens gennemførelse, var tonen skærpet. Lovforslaget, der blev vedtaget som lov nummer 563 af 4. oktober 1919 om lens, stamhuse og fideikommissgodsets mv. overgang til fri ejendom, pålagde dem, der ville afløse, en afgift til staten på 20 eller 25 procent af ejendommens

værdi samt en pligt til at afgive en tredjedel af godssets jord til udstykning. Ville man ikke være med, ville godset blive pålagt en årlig afgift, der gjorde driften urentabel, så i realiteten var det en tvangsordning. Netop kravene om afståelse af jord og de hårde afgifter var en følge af sammenkoblingen med ønsket om at etablere mange husmandsbrug.

Lensafløsningsloven til debat

Mange lensbesiddere og ikke mindst den største af dem alle, lensgreve Mogens Frijs (1849-1923) til *Frijsenborg*, ønskede en afløsning, så det var ikke selve afløsningen, men de byrdefulde betingelser, som blev den anstødssten, som førte til, at lensbaron Christian Sehestedt Iuul (1867-1941) på manges vegne anlagde sag mod staten med påstand om, at loven om lensafløsning indeholdt bestemmelser om afståelse af ejendom, der stred mod Grundlovens beskyttelse af ejendomsretten. Sagen blev en af tidens helt store "causes célèbres", den vakte megen opmærksomhed og blev fulgt af pressen dag for dag. Ville domstolene med Højesteret i spidsen underkende en lov vedtaget med et stort flertal i Rigsdagen ud fra betragtninger om ejendomsrettens beskyttelse? Det ville Østre Landsret, som fandt, at lovene forlangte en ejendomsafståelse i et omfang, som ikke var foreneligt med Grundlovens bestemmelse om ejendomsrettens beskyttelse. Sagen kom for Højesteret den 11. december 1921, som med stemmerne 8-4 nåede til det modsatte resultat.⁶

At sagen var vundet af lensbesidderne i landsretten, skabte naturligvis nu yderligere spænding, og statens advokat, højesteretssagfører Bülow, som i første omgang havde ment at have en sikker sag, måtte strenge sig an. Og denne gang veg retten tilbage for at

statuere et grundlovsbrud, selvom mange dommere tilkendegav, at de fandt, at lovens ordning var meget byrdefuld, og en endda talte om "røveri". Vel var det en byrdefuld ordning, men lovgiver måtte – mente Højesterets flertal – have en vis frihed til at bestemme, hvorledes en sådan ordning til gavn for almenvellet skulle gennemføres. Det var formentlig også for meget forlangt, at en Højesteret, som i provisorieårene havde støttet regeringen, skulle sige fra nu over for et flertal i Rigsdagen, som ønskede at gennemføre en landboreform, der tog noget fra de allerrigeste for at skabe bedre forhold for de allerdårligst stillede på landet. Begrundelsen var naturligvis juridisk og også holdbar som sådan, selvom man kan diskutere, hvad det vil sige, at ejendomsretten er ukrænkelig, når staten i forbindelse med en ret enkel reform tilegnede sig værdier i det omfang, som den gjorde.

Afrunding

Der blev under rigsdagsforhandlingerne henvist til den russiske revolution to år tidligere, og selvom det lyder hult, er Lensafløsningen formentlig noget af det nærmeste, vi kommer den. Socialdemokratiet var i de år et langt mere radikalt socialistisk parti end i dag med en ofte truende retorik og kritik af det danske samfund, hvor altså også en henvisning til den russiske revolution kunne indgå, selvom forholdene i Danmark trods fattigdom var helt anderledes. Størsteparten af jorden tilhørte jo netop ikke en rig overklasse, men dyrkedes af bønder på mindre gårde, og Lensafløsningen berørte derfor kun en lille gruppe af jordbesiddere. Men nu var de tider så også forbi. Efter højesteretsdommen forløb selve den praktiske afløsning efter omstændighederne administrativt smertefrit. Proceduren var

Ravnholt. Christian Sehestedt Iuel var den ledende figur i den gruppe af majoratsejere, som i 1921 lagde sag an mod staten for at krænke ejendomsretten med indførelsen af Lensafløsningen. Ravnholt var et socialt centrum på Fyn, hvor man holdt mange selskaber, men efter Lensafløsningen, og senere med 1930'ernes krise, blev økonomien presset. Christian Sehestedt Iuel afløste majoratet Ravnholt i 1923. Foto: Bent Olsen.

den, at lensbesidderne selv indsendte forslag til afløsning til et såkaldt lensnævnt bestående af tre medlemmer med en dygtig embedsmand, overformynder

Ingerslev, som formand. Lensnævnet gennemgik forslaget og forhandlede med lensbesidderne og traf herefter afgørelse om vilkårene for afløsningen in-

den for lovens rammer. Mens retssagen havde været et dramatisk højdepunkt, så forløb selve afløsningen uden enhver ydre dramatik. Det handlede om jord og penge. En lille krølle på afløsningen var de særlige forhold omkring kunstværker på godserne, hvoraf en del kom i offentligt eje, og det gjorde jorden altså også enten ved afståelser eller ved køb af anden jord, der blev overdraget til lensnævnet.

Alle de omfattede godser valgte afløsning. Ingen havde råd til eller var interesseret i at lade være og i stedet betale den årlige afgift, som Lensafløsningsloven havde som en mulighed. For nogle ejendommers vedkommende blev ikke mindst forholdet mellem bygningernes størrelse og jordtilliggenhed ufordelagtigt, og med betaling af afgift og afståelse af jord blev den fortsatte drift vanskeligere, men hovedparten klarede sig økonomisk i første omgang, selvom den brutale fremgangsmåde ikke kunne undgå at afføde en bitterhed, der er blevet overleveret fra generation til generation i nogle af de ramte familier. Om det så var godt eller skidt, er en anden diskussion, som både afhænger af, hvordan man opvejer sociale forbedringer over for ejendomsret, idéen om at etablere husmandsbrug, der på ikke ret lang sigt viste sig mindre rentable, eller hvordan man ser på bestræbelserne på at undgå for megen ulighed i samfundet. For nogle især mindre len skabte jordafståelserne økonomiske problemer. De fleste klarede sig igennem. De husmandsbrug, som oprettedes på lenenes jord, viste sig hurtigt urentable. Så skal vi i dag bedømme Lensafløsningsloven, skal vi nok først og fremmest se på den som afslutningen på de jordreformer, der indledtes i 1770'erne, og som grundlæggende gik ud på at skabe en selvstændig bondestand og en mere retfærdig for-

deling af dansk jord. Det er i den forbindelse værd at bemærke, at et af de lande, hvor man senest kom i gang med overvejelser om en lensafløsning, var Sverige, hvor man da også, da spørgsmålet blev aktuelt i 1920'erne, studerede de danske erfaringer og valgte en anden fremgangsmåde. Tiden var nu gået, og der var i Sverige ikke interesse for husmandsbrug. Man gav derfor mulighed for at dispensere fra et afløsningskrav, og der er i Sverige derfor stadig fideikommissier (som det hedder der), og hovedhensynet bag dispensationer er, at man anser ordningen med store brug som den økonomisk mest rentable. I Sverige, som vi ellers ofte anser som et socialt foregangsland, betragtede man således ikke den danske måde at gennemføre Lensafløsningsloven på som en model til efterfølgelse. Den danske form for lensafløsning var og blev helt sin egen, den har sin helt særlige historie, og det er nok ikke mindst derfor, at vi husker den nu 100 år efter.

Noter:

- 1 Således for eksempel Jörn Eckert: *Der Kampf um die Familienfideikommission in Deutschland: Studien zum Absterben eines Rechtsinstitutes*, Frankfurt am Main, 1992.
- 2 Om den danske lensafløsning, udenlandske ordninger og fideikommissinstituttets historiske udvikling kan i det hele henvises til John Erichsen og Ditlev Tamm: *Grever baroner og husmænd – opgøret med de store danske godser i 1919*, Kbh. 2014.
- 3 Se bl.a. Louis Bobé: *Danske Len*, 1916.
- 4 Nemlig det af A.C. Teilmann i 1790 oprettede stamhus *Nørholm*, som er et af de få len eller stamhuse i denne del af landet.
- 5 Kommissionen af 1909: *Angaaende Len, Stamhuse og Fideikommissgodser med bilag*, 1913.
- 6 Dommen er trykt i *Ugeskrift for Retsvæsen 1921*, s. 148 ff.

Litteratur:

Louis Bobé, Gustav Graae, Fritz Jürgensen Westh: *Danske Len*, København 1916.
Jörn Eckert: *Der Kampf um die Familienfideikommission in Deutschland: Studien zum Absterben eines Rechtsinstitutes*, Frankfurt am Main, 1992.
John Erichsen og Ditlev Tamm: *Grever baroner og husmænd – opgøret med de store danske godser i 1919*, Kbh. 2014.

Kildemateriale:

Rigsarkivet: Kommissionen af 1909 angaaende Len, Stamhuse og Fideikommissgodser med bilag.
Dom i sagen Christian Sehested Luel mod staten, Højesteret den 11. december 1921, *Ugeskrift for Retsvæsen 1921*, s. 148.